

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за заемане на академичната длъжност „професор”
по Дидактика на историята, обявен от Софийския университет „Св. Климент
Охридски” в „Държавен вестник” – бр.102 от 12.12.2014 г.

Единствен участник в конкурса: доц. д-р Тодор Илиев Мишев
Рецензент: проф. д.и.н. Любомир Георгиев Огнянов

Доц. д-р Тодор Илиев Мишев е завършил специалност История във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий” през 1986 г. Защитил е докторска дисертация на тема: „Българската социалдемокрация във вътрешно-политическия живот на България /1913-1915/”. От 1988 г. до 1990 г. е асистент към Катедрата по история на БКП, а от 1990 г. до 2005 г. работи последователно като асистент, старши асистент и главен асистент по Методика на обучението по история в Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски” . През 2006 г. е избран за доцент по Дидактика на историята към Катедрата по архивистика и помощни исторически дисциплини. Научните му интереси са главно в областта на новата и съвременната българска история, историческото краезнание и училищното и извънучилищното историческо образование.

В конкурса за професор по Дидактика на историята доц. д-р Тодор Мишев се представя с два сборника от студии и статии, които в списъка на публикациите са определени като монографии, и с 34 студии и статии, които /без една от списъка – „Македония в българо-сръбските дискусии за Западните покрайнини – 1990-1995 г.”/ са включени в съдържанието на двата научни сборника. Първият от тези сборници е със заглавие „Историята – дидактика, методика, краезнание” и е публикуван през 2014 г. от Издателство „Ваньо Недков” в обем 428 страници /по-нататък: кн.І/, а вторият е озаглавен „Дидактика на историята – минало и съвремие” и излиза от печат през 2015 г. от същото издателство в обем 426 страници /по-нататък: кн.ІІ/.

Във връзка с броя на посочените в списъка на публикациите студии и статии искам да уточня, че в него има едно повторение на споменатата статия за Македония /под №1 и №11/, но в списъка са пропуснати други две статии, които са приложени в комплекта от научни трудове на кандидата /”Българите от Молдова и Украйна в учебниците по история на България” и „Образование между гората и гарата – училище „Петър Берон” – село Реброво 1906-1946 г.”/. Като се извади от този списък рецензията

на една учебна програма по краезнание /№32/, то общият брой на студиите и статиите /34/ се запазва. По обем се разпределят така: до 5 стр. – 14, от 6 до 10 стр. – 10, от 11 до 15 стр. – 5, от 16 до 20 стр. – 1, от 21 до 25 стр. – 2, и над 25 стр. – 2.

Научните публикации на доц. д-р Тодор Мишев могат да се обединят в три основни групи.

Първата тематична група обхваща трудовете, посветени на **дидактиката на историята и методиката на обучението по история**. В тази група са неговите най-важни публикации.

В областта на дидактиката на историята доц. д-р Тодор Мишев изследва връзката между минало и съвременност и ролята на историята в съвременните условия. Специален интерес той проявява към дидактическите преходи на историята – от училищното към университетското историческо образование и от университета към обществената реализация на завършилите специалност История / кн.І и №4/. Неговите наблюдения върху изучаването на историята в средното и висшето училище го навеждат на извода, че в края на ХХ и началото на ХХІ век е намален познавателният интерес към историята и че голяма част от учениците и студентите нямат мотивация за историческо познание.

В свои разработки доц. Мишев търси и разкрива и дидактическите проблеми на кандидат-студентската тема по история /кн.І и №3/. В тях той посочва главните изисквания за стил и фактологическо съдържание на кандидат-студентските теми и анализира основните причини за „бисерите” в тях.

Специално внимание авторът отделя на мястото на медийната история в системата на историческата дидактика / кн.І и №№ 20 и 25/. За него тази история не е по-маловажна от академичните исторически изследвания и от учебниците по история. Като конкретен пример са изведени политическите дискусии върху миналото, породени от конгреса на БСП от ноември 2008 г., тогавашния телевизионен клип „Трамваят на БСП” и книгата на Сергей Станишев „Защото сме социалисти”.

Самостоятелно проучване е направено и по проблема за деидеологизацията и демитологизацията в историческото и гражданското образование в края на ХХ и началото на ХХІ век / кн.І и №№ 7 и 18/. В това отношение са очертани два важни етапа /първи: от 1989 до 1994 г., и втори: от 1994/1995 г. до първите години на ХХІ век/, като са изтъкнати най-съществените страни на този процес.

Особен интерес е проявен и към отразяването на историческото, глобалното и социалното в учебния предмет „Свят и личност”, въведен в края на ХХ век в 12-и клас /кн.І и №№8, 14, 15, 16/. Тук Т. Мишев разкрива различното отношение на авторите на учебника към историята, глобализацията и социалната тема в съвременните условия.

В учебниците по „Гражданско учение” /дн. „Гражданско образование”/ от 1878 до 2014 г. пък се търси присъствието на църковно-религиозната тематика / кн.І и №28/. А за мястото на манастирите по българските земи в училищното историческо образование е посветена специална статия /кн.І и №17/.

В своите публикации доц. Мишев отделя съответно място и на изясняването на понятийния апарат в учебното съдържание на отделни урочни единици. Подобни дидактико-понятийни интерпретации откриваме при анализа на такива исторически събития, като: обявяването на независимостта на България през 1908 г. /кн.ІІ/, Балканските войни / кн.ІІ и №33/ и началото на Втората световна война /кн.І и №9/.

В разработките на доц. Мишев намират отражение и дискусиите по националния въпрос на България. Показателни в тази връзка са статиите за присъствието на темите за Македония, Западните покрайнини, българите в чужбина и националните малцинства в страната в учебниците и учебните помагала по история /кн.І и №№1, 2, 11, 35 – последната статия не е посочена в списъка, но я има в комплекта/.

В студията „Балканските войни” /кн.ІІ и №26/ се прави интересна съпоставка между отразяването на тези събития в медиите и в учебниците по история в главните балкански страни – участнички във войните: България, Турция, Гърция, Сърбия и Черна гора. Липсва само позоваване на учебниците в Румъния, но в замяна на това е посочена субективната трактовка на двете Балкански войни в учебниците по история в днешна Република Македония. Новост в тази студия е и акцентът върху проблема за вината и включването в българските учебници по история на въпроса за освобождаването на Родопите от османско владичество.

Авторът има и две статии, посветени на хипотетичната история. Едната е: „България като победителка през 1913 г.” /кн.ІІ и №34/, а другата: „Германия като победителка” /през 1945 г./ /кн.І и №27/. Моето мнение по този въпрос е, че не е необходимо да се правят изследвания и да се дискутират със студентите такива хипотетични тези.

На изучаването на съвременната българска история в училище е посветена студията: „Тодор Живков – от учебниците по история до съзнанието на студентите”

/кн.ІІ и №№29 и 30/ и статията „Отечественият фронт и 9 септември 1944 г. в учебниците по история от втората половина на ХХ - началото на ХХІ век” /кн.І и №31/. Характерно за тези две работи на доц. Мишев е фактът, че в тях проследява и съпоставя отразяването на най-новата българска история не само в учебниците от годините на прехода /след 1989 г./, но и в учебниците „по времето на социализма” /т.е. до 1989 г./. И тъй като съвременната българска история е предмет и на моите научни изследвания и съм автор на частта „България в най-ново време” от дял V на учебника за 11-и клас на Издателство „Просвета”, както и на теми в учебни помагала за кандидат-студенти и зрелостници, то се чувствам длъжен да се спра малко по-подробно на тази материя, да взема отношение към анализите на доц. Мишев на някои мои текстове и да отхвърля част от неговите констатации, оценки и внушения.

Безспорно е, че съвременната българска история /и най-вече периодът от 1954 до 1989 г./ е тясно свързана с името на Тодор Живков – лидер на управляващата Българска комунистическа партия, министър-председател на страната от 1962 до 1971 г. и председател на Държавния съвет на НРБ от 1971 до 1989 г. Само че не е правдоподобно всички слабости и постижения от „времето на социализма” да се приписват на Т. Живков. При такъв подход е по-уместно да се говори и пише за отразяването на съвременната българска история в учебниците по история, а не само за ролята и мястото на Тодор Живков в най-новата история на България. При подобна трактовка съдържанието на статията за Отечествения фронт и 9 септември 1944 г. също е могло да бъде включено в споменатата студия.

В статията за Отечествения фронт и 9 септември 1944 г. доц. Мишев прави верните констатации, че „събитията в България от 40-те години на ХХ век са били и остават дискуссионни в българската академична историческа литература” и че „дискуссионността се подхранва от медиите, от съвременните политически фактори, от противоречивата семейна, домашно-битова история”. С това той обяснява ”противоречивата оценка” на „фактите за времето от 1941 до 1948 г.”. От „времето на социализма” той използва два учебника /от 1978 и 1985 г./, а от началото на ХХІ век анализира и петте учебника по „История и цивилизация” за 11-и или 12-и клас /задължителна подготовка/ на издателствата „Просвета”, „Планета-3”, „Анубис”, „Слово” и „Кръгзор”. Освен това взема отношение и към съответните материали, намерили място в „Книга за учителя” и в някои от издадените учебни помагала за зрелостници и кандидат-студенти.

На с. 211 в кн. I /"Историята – дидактика, методика, краезнание"/ е отбелязано, че „ОФ не се създава през 1939 или 1940 г., а чак през 1941 г.“, въпреки че във всички учебници и учебни пособия се сочи датата „17 юли 1942 г.“, когато по радиостанция „Христо Ботев“ е оповестена програмата на Отечествения фронт. На 23 юли 1941 г. от Москва започват предаванията на тази радиостанция, но това не е началната дата на ОФ. На с. 209 историята на ОФ, която е предмет на статията, също се вмести във времето от 1941 /?/ до 1948 г.

В тази статия на доц. Мишев е направено атрактивно сравнение между оценките на авторите на учебниците за политическата промяна на 9 септември 1944 г. и за събитията в България през първите години след това. Нямам възможност в настоящата рецензия да водя обстойна дискусия с автора на статията по засегнатите от него въпроси, но не мога да не изразя несъгласието си с представянето на моя текст в учебника на Издателство „Просвета“.

На с. 215 /кн. I/ той констатира, че „на първото ОФ правителство в учебниците не е отделено много място“. Искам да поясня, че в учебника за 11-и клас на Издателство „Просвета“ има специален урок за политиката на правителствата на Отечествения фронт през 1944-1948 г. В първото издание на учебника /1996 г./ този урок е озаглавен „Отечественофронтговската власт в България /1944-1948/“, а във второто /2001 г./ и в следващите издания – „Управление на Отечествения фронт /1944-1948/“. И в двата случая на първото правителство на ОФ е отделено около половината от съдържанието на урока.

На с. 217-218 се отбелязва, че „абривиатурата ОФ по никакъв начин не се вписва в чистките и репресиите, извършени след 1944 г. Те се свързват пряко с БКП. В „Просвета“ също няма пряка връзка между ОФ и незаконните действия в България след 1944 г.“. И по-нататък продължава: „Няма и намек за участие /на ОФ – Л.О./ в репресии и други незаконни действия“ / кн. I, с. 218/.

Никъде в моя текст на този урок няма твърдение, че чистките и репресиите, извършени след 1944 г., се свързват „пряко с БКП“. Нали и самото заглавие на урока насочва към мисълта за обща политическа отговорност /а не само на БРП /к//. Дори в рубриката „Страници от историческите изследвания“ в изданието на учебника от 1996 г. /с. 419/ се цитира част от заключението на моята монография „Държавно-политическата система на България 1944-1948“ /С., 1993, с. 236/, където аз поддържам следното: „Приемайки безропотно ролята на изпълнители на политическата воля на

комунистическата партия, другите отечественофронтовски партии – БЗНС, БРСДП, НС „Звено” и Радикалната партия, се отдалечават от своите собствени програми и идейни принципи. Това не ги освобождава от политическата отговорност, която и те носят за управлението на страната през първите години след 9 септември 1944 г. и за налагането на тоталитарната система под формата на „народна демокрация”.

На с. 224 Т. Мишев известява, че „от 1996 до 2003 г. в гимназиалната степен функционират три паралелни алтернативни учебника. Те съвпадат с управлението на СДС и НДСВ, но писането на учебниците е в последната година от управлението на БСП с автори с леви убеждения”. От следващите изречения става ясно, че се има предвид участието на Ив. Илчев, Л. Огнянов, Ст. Трифонов, Е. Калинова и И. Баева в писането на тези учебници. Интересно е как се определя кои автори са с леви и кои с десни убеждения и какво значение има кога са писани учебниците – дали по време на управлението на БСП, СДС или НДСВ?

На същата страница Т. Мишев категорично заявява, че „в учебника на изд. „Просвета”... събитието / 9 септември 1944 г.- Л. О./ недвусмислено е наречено с понятие отпреди 1989 г. - „въоръжено въстание”, и че автор на тази теза е Л. Огнянов. И веднага след това допълва: „Все пак в методическата част на урока на учениците е предложена дискусия дали политическата промяна на 09.09.1944 г. трябва да се нарече „въстание”, „преврат” или нещо друго”.

Това обаче са измислици на автора на статията. Във всички издания на учебника /1996, 2001, 2012, 2014/ аз определям съвсем ясно това събитие като „държавен преврат”. В монографията си „Държавно-политическата система на България 1944-1948”, издадена още през 1993 г., използвам и понятията „военнополитически преврат” /с. 9/ и „политически преврат” /с. 235/, но явно е, че във всички случаи става дума за „преврат”, а не за „въоръжено въстание”.

Откъде тогава идва разминаването? Моето обяснение е следното: в изданието на учебника от 1996 г. в урок №72 „Отново германски съюзник в години на война” има такъв термин – „въоръжено въстание”, но автор на този урок е М. Лалков. В края на този урок е и прословутият методически въпрос за възможните определения на политическата промяна на 9 септември 1944 г. – „държавен преврат”, „въстание”, „друго” /вж. с. 402 на учебника/.

Ако доц. Мишев не е бил наясно кой е авторът на урока за събитията в България в годините на Втората световна война, то е могъл да попита, ако не Л. Огнянов, то поне

автора на методическата част – М. Радева. Освен това, той не си е направил труда да погледне уводната страница на учебника от 2001 г., където е ясно посочено, че автор на тема №54 - „България в годините на Втората световна война”, е М. Лалков, а автор на тема №58 – „Управление на Отечествения фронт 1944-1948”, е Л. Огнянов /в изданието от 1996 г. тя е под №76 и е озаглавена „Отечественофронтовската власт в България 1944-1948”/.

В своята статия Т. Мишев прави някои произволни и крайно политизирани изводи. Ще цитирам точно този дълъг, но толкова показателен пасаж от статията: „Фактът, че по същество „левите” оценки за 09.09.1944 г. просъществуваха при управлението на СДС и отчасти на НДСВ може да се анализира по-скоро политоложки, отколкото от гледна точка на академичната история. Авторите явно са се стремили да балансират между реалните факти, времето, в което са писани учебниците, и личните си политически убеждения. Две правителства с явно деклариран десни убеждения не премахват учебници, в които има преобладаващо леви оценки за 09.09.1944 г. Тук анализът може да има поне два нюанса. Единият е, че скритите убеждения на министрите от СДС и НДСВ са също леви, въпреки декларациите. Другото разсъждение може да бъде в посока, че демокрацията в България е достигнала до напреднал стадий. При него смяната на управляващите не води до конюнктурна смяна на учебници или до елиминиране на издателства, чийто автори, собственици или финанси са свързани с комунистическото управление преди 1989 г.” / кн.І, с. 225/.

Чувствам крайно неудобство да взема отношение към подобни мисли на историк – научен работник и преподавател в Софийския университет „Св. Климент Охридски”, кандидат за професор в Историческия факултет. Авторът отново се учудва как е възможно „леви” оценки за 9 септември 1944 г. да просъществуват при две правителства /на СДС и НДСВ/ с „десни убеждения” и как тези правителства не са премахнали учебниците с „преобладаващо леви оценки”. Явно е, че изходът от това противоречие той вижда в лустрацията – смяна на учебниците и елиминиране на издателствата и авторите, които са „свързани с комунистическото управление преди 1989 г.”!?! А към авторите на тези учебници има и допълнителни обвинения – че са се стремили да балансират между „реалните факти”, „времето, в което са писани учебниците” и „личните си политически убеждения”!

Дори в темата за „независимостта от 1908 г.” той открива „крайно левите убеждения” на Стайко Трифонов, тъй като същият в два учебника /”История на

България за XI клас”. С., 1991 и „История на България 1878-1944 г.”. С., б.г./ продължавал да утвърждава тезата и понятието за „личен режим” на Фердинанд /кн. II, с. 394/.

Искам да поясня на автора на статията за Отечественя фронт и 9.IX.1944 г., че първото издание на учебника по история за 11-и клас на Издателство „Просвета” е през 1996 г., а следващото - през 2001 г. /а не през 2003 г./ Този учебник продължава да се издава и до наши дни, без да се правят никакви съществени изменения в неговото съдържание, а само целесъобразни съкращения в обема и някои допълнения с оглед на увеличаване на хронологическите граници на последните уроци. И нито едно правителство от 1996 г. до 2015 г. – било то с леви, десни или центристски убеждения - не си е позволило да се намесва в работата на издателството или на авторите. Това означава, че демокрацията в България наистина е достигнала „до напреднал стадий”, когато Конституцията на страната реално гарантира свободата на мисълта и не допуска цензура над печатните издания. .

Не мога да не обърна внимание на автора на прословутата статия, че и в „История на България за кандидат-студенти и зрелостници” /С., Издателство „Стандарт”, 1999, с. 294/ също определям политическата промяна на 9 септември 1944 г. като „държавен преврат”, а не като „завземане на властта” /кн. I, с. 226/. И тук Т. Мишев не си е направил труда да разбере кой на коя тема е автор. В другото цитирано кандидат-студентско пособие „История на България. Разширени планове за конкурсен изпит” /С., Издателство „Дамян Яков”, 2000, с. 196/ използвам определението „въоръжен преврат”, а не „насилствено сваляне на властта” /кн. I, с. 226/.

Едва в края на статията, когато отново се позовава на учебника на „Просвета” от 2001 г., той най-после се ориентира, че определението и на М. Лалков и на Л. Огнянов е „държавен преврат” /кн. I, с. 226/.

Заклучението на Т. Мишев на с. 227 е, че от 1990 до 2011 г. в оценките за характера на 9 септември 1944 г. има „творчески и политически плурализъм” и че те стават „все по-балансиран и нюансирани”, но не се отказва от внушенията си, че „понякога” едни от мотивите за това са „политическата ангажираност” на автора или „желанието му да се съобразява с управляващите”. Какво и кого има в предвид с подобни намеци, не е ясно от неговия анализ. И защо не допуска мисълта, че авторите на учебниците след 1989 г. могат свободно да пишат, без да се съобразяват с управляващите?

В студията за Тодор Живков също има крайно политизирани обобщения за текстовете на авторите на петте сравнявани учебника по история за XI-XII клас /2001-2014 г./ - на „Просвета”, „Планета 3”, „Анубис”, „Слово” и „Кръгзор”. Така например, в кн. II, с. 262-263, без да сочи конкретни примери, Тодор Мишев прави следните оценки: „По правило и само с малки изключения най-негативистичните мнения за Тодор Живков са от автори, които преди 1989 г. са били апологети на социализма и живковизма. Вероятно част от тях след 1989 г. са емоционално и професионално разочаровани от отказа на БКП/БСП да защитава с исторически аргументи своето минало и настояще”. Това са произволни обвинения и предположения на доцент по Дидактика на историята, претендиращ за „научен анализ” на учебната литература по история. За читателя на подобен род писания обаче би било интересно да узнае на коя система е бил апологет преди 1989 г. авторът на тази студия – бивш асистент по история на БКП, и какви са неговите „емоционални и професионални разочарования” след 1989 г.?

Само след едно изречение след тези субективни оценки и предположения четем следното: „В текста на петте учебника след 2001 г. ясно личи кои трима автори са антикомунисти по убеждение и кои двама са по-близо до идеите на БСП. В същото време между тримата автори антикомунисти също има различия. Общото е стремежът да се напише колкото се може по-малко за Тодор Живков, но коментарът да е с различна степен на обективизъм и антикомунизъм. В двата учебника с автори по-близки до идеите на БСП материалът е голям по обем с по-малко негативни оценки, които все пак преобладават над положителните” / кн. II, с. 263/. Не съм правил проучване кои трима автори са „антикомунисти по убеждение” и кои двама са „по-близки до идеите на БСП”, но отново се учудвам на опита на доцент от Историческия факултет да оценява обективността в учебниците според предполагаемата политическа и идеологическа ориентация на техните автори. И тук, „десет, дванайсет години по-късно”, Тодор Мишев трудно може да определи „каква е била тогавашната автоцензура на издателствата и творческата мотивираност на авторите” / кн. II, с. 263/.

Не мога да се съглася и с твърденията на доц. Мишев, че „външната политика на Тодор Живков /т.е. на България – Л.О./ заема много по-малко място в учебното съдържание, но противоречивите оценки се запазват” / кн. II, с. 266/, че „в учебниците почти няма текст за политическите връзки на България със западноевропейските държави и САЩ” /кн. II, с. 267/ и че „в „Просвета” се твърди най-общо, че Тодор

Живков провежда активна външнополитическа дейност в рамките на ООН и ЮНЕСКО” /кн. II, с. 267/.

Ако се разгърне внимателно учебника на „Просвета” от 2001 г. , ще се установи, че в него има специален урок на тема: „Международни отношения и външна политика на България /1944-1989/” със следните три параграфа: „Международно положение на България /1944-1947/”, „България в международните отношения /1947-1955/” и „Външна политика на България /1956-1989/”, а в изданието от 2012 г. е обособен и четвърти параграф - „Отношения с балканските съседи”. За „активната външнополитическа дейност” на Т. Живков „в рамките на ООН и ЮНЕСКО” няма какво конкретно да се разкрива, но се отбелязва нещо по-съществено за външната политика на страната: „От особено значение за укрепване на международните позиции на България е приемането ѝ в ООН /декември 1955/. Това ѝ открива пътя към редица други международни организации, включително и ЮНЕСКО”. А за отношенията на България със западноевропейските страни и САЩ има цял пасаж от осем реда и едва ли е необходима повече информация по този въпрос – още повече, че в политическите връзки на България със САЩ /след възстановяване на дипломатическите отношения между двете страни през 1959 г./ няма съществен напредък в годините на Студената война.

За някои важни събития от външната политика на България след 1956 г. , за които в учебника е подчертано, че имат „неблагоприятен отзвук сред международната общественост”, а именно „участието на българската армия в интервенцията на страните от Варшавския договор в Чехословакия през 1968 г., подкрепата на крайно левите партии и движения в света, финансовата помощ на българската държава за страни, обвинени в провеждане на терористическа дейност и др.”, е дадена следната „компетентна” оценка от Т. Мишев: „Това фактически не е нито информация, нито пояснение, нито анализ” /кн. II, с. 270/. Но така и не пояснява тогава какво е?

Претенциите на Т. Мишев към материала за външната политика в учебника на „Просвета” не свършват дотук. В студията му са намерили място и следните констатации:

- „Отношението на Тодор Живков с балканските страни не е основна тема в учебниците по история. Това може би е най-голямата тематична слабост на учебниците. Вече няколко поколения ученици практически нито учат, нито знаят нещо за взаимоотношенията на България с нейните съседи след 1944 г.” /кн. II, с. 270-271/!?

- „Двустранните отношения с Гърция и Турция се разглеждат бегло и без акценти върху българските национални интереси. Самата политика на Годор Живков не е особено активна в това отношение. В „Просвета” съвсем информативно се отбелязват добрите отношения с тях след 1964-1965 г., когато се подписват различни двустранни спогодби” /кн. II, с. 271/.

- „В „Просвета” на тъй наречения Възродителен процес са отделени само две-три изречения за информация, без почти никаква оценка” /кн. II, с. 271/.

- „Отношенията на България с Югославия се разглеждат в два аспекта – Македонският въпрос и променливите съветско-югославски отношения. В нито един от сега действащите пет учебника не се отбелязва най-прекият двустранен проблем – този за Западните покрайнини и живеещото там българско малцинство” /кн. II, с. 272-273/.

Подобни претенции могат да бъдат отправяни към университетски учебник по съвременна българска история или към научни изследвания по посочените теми, но в средното училище тяхното подробно изучаване е невъзможно /поради ограничения обем на съдържанието на отделните урочни единици/. А по отношение на проблема за „възродителния процес” само ще вметна, че не „намеквам” /и то „доста неясно”/, че „преходът от 1989-1990 г. е свързан с „извращенията” при смяната на турските имена” /кн. II, с. 271/, а изразявам ясно своето мнение, че „в края на 1989 и началото на следващата година в обществото възниква сериозна криза във връзка с извращенията, допуснати по време на насилствената смяна на имената на мюсюлманското население в страната /т.нар. възродителен процес/”. /Вж. урок №64 на изданието от 2001 г., с. 302/. И отново се питам: „Защо се преиначават мои определения, изводи и обобщения от учебника?”.

Превратни тълкувания на фактологически данни, методически въпроси и текстове към снимков материал има и по темата „Българската икономика в най-ново време”. Т. Мишев цитира предпоследния пасаж от този урок: „В селското стопанство е отбелязано чувствително увеличение на животинските и растителните продукти. Така например, през 1989 г. са произведени 2,7 пъти повече зърнени храни, 3,6 пъти повече мляко и 4,6 пъти повече месо в сравнение с 1939 г.” /кн. II, с. 282/. Коментарът му е кратък: „Както се казва – факти!” /с удивителна – Л.О./. И веднага започва да търси логически противоречия с въпросите от методическата част на урока, където под №3 е формулирана задачата: „Систематизирайте нарушенията на кооперативната идея и на законността при изграждането на ТКЗС”, а под №4 е поставен въпросът: „Кои са

основните неблагоприятни последици от кооперирането на българското селско стопанство?”. И следва неговото манипулативно умозаключение: „Ако учениците са си научили добре текста на урока, то отговорът би трябвало да бъде следният: „Поради незаконността при създаването на ТКЗС неблагоприятните последици са: произведени са 2,7 пъти повече зърнени храни, 3,6 пъти повече мляко и 4,6 пъти повече месо в сравнение с 1939 г.” /кн. II, с. 282/.

Едва ли, обаче, ще се намери ученик в 11-и клас, който да стигне да такъв елементарен отговор, защото в урока има доказателствен материал и по двата въпроса.

Ето какви факти ще открие в урока добросъвестният читател по първия въпрос /за „незаконността при създаването на ТКЗС”/: „Въпреки широко прокламирания принцип за доброволност при влизане в ТКЗС, процесът на масово коопериране е свързан с много физически насилия, извращения и психологически натиск спрямо селяните. Повсеместни са случаите на изземване на най-добрите и близки до селата земи, които се включват в блоковете на ТКЗС, а на частните стопани се предоставят неравностойни „заменки”. /Вж. с. 295-296 на учебника/.

И още: „Селяните са принуждавани да влизат в ТКЗС и чрез системата на т.нар. наряди. По подобие на „военния комунизъм” в Русия почти цялата стокова продукция на селските стопани се изземва на твърди и ниски цени. Задължителното изкупуване обхваща зърнените храни, млякото и млечните произведения, месото, яйцата, вълната, фуражите и други продукти от първа необходимост, събирани въз основа на притежаваната земя и броя на животните. Нарядите често надхвърлят цялата произведена продукция. Селяните продават на държавата своите продукти на безценица, а в същото време са принудени да купуват индустриалните стоки на високи цени.” /Пак там, с. 296/.

И накрая изясняването на въпроса завършва така: „От друга страна, държавата кредитира ТКЗС, освобождава ги от всички преки данъци /с изключение на общинските/ за срок от три години от датата на основаването им, опрощава данъчните задължения на влезлите в тях селяни. ТКЗС изплащат и значителна рента за внесената земя в кооперативните стопанства: през 1950 г. тя е 27,6% от дохода за разпределение, но през следващите години постепенно се намалява”. /Пак там, с. 296/.

За разкриване на „неблагоприятните последици от кооперирането” в учебника също има подходящи текстове и за учениците едва ли ще е трудно да ги намерят.

Ето някои от тях:

- „Много от ТКЗС се намират в тежко икономическо състояние – не разполагат със средства нито за реално заплащане на труда на селяните кооператори, нито за инвестиции”. /Пак там, с. 296/.

- „В остър проблем се превръща масовата миграция от селото към града. Много селяни напускат ТКЗС или своите парчета земя и отиват на работа в промишлеността, мините, строителството, транспорта и др. Ниските доходи карат селяните да търсят препитание другаде. Особено голям е броят на младите хора, отправени се към градовете, където получават по-добро заплащане”. /Пак там, с. 296/.

- „В края на 1958 г. в България е извършено уедряване на ТКЗС... На практика то усложнява организацията на труда в ТКЗС, увеличава бюрократичния апарат и отчуждава още повече селяните кооператори от земята”. /Пак там, с. 296/.

Така че отговорите на посочените два въпроса са свързани с кооперирането на селското стопанство през 50-те години, а не с количеството на селскостопанската продукция в края на 80-те години. А що се отнася до посочените цифри за увеличаване в някои животински и растителни продукти през 1989 г. /в сравнение с 1939 г./, то те се дължат не на „незаконността при създаването на ТКЗС”, а на редица други процеси, фактори и причини, като: механизация, специализация и интензификация на селското стопанство през 60-те – 80-те години, използването на промишлени технологии в него, внедряване на достиженията на селскостопанската наука, интегрирането на селското стопанство с хранително-вкусовата промишленост, повишаването на материалната заинтересованост на селяните кооператори, производството в т.нар. „лични” стопанства и други, които Т. Мишев би трябвало да знае.

В същия урок „наблюдателният” методик е забелязал, че „текстовете под снимките в известна степен противоречат на част от авторския текст”, като в допълнение на вече посочените от него „несъответствия” между текст и методически въпроси, отбелязва: „Вероятно въпросите не са били достатъчни, за да характеризират действията в селското стопанство и на помощ са дошли текстовете към снимките. Представена е снимка с два съветски комбайна и надпис: „Навеки със СССР”, а отгоре /а не „под снимките” – Л. О. / текстът гласи: „Едностранното икономическо обвързване със СССР и другите членки на СИВ се съпровожда с шумна пропагандна кампания и акции за изпълнението на плановете” /кн. II, с. 282/. Изглежда, че само на автора на студията му се привижда някакво противоречие между снимката и текста над нея!

Към **втората тематична група** се отнасят публикациите на доц. д-р Тодор Мишев в областта на **историческата география** /кн. I, с.135-165, 354-362; кн. II, с. 305-399; №№ 5, 6, 12, 13, 17, 19, 21, 22, 23/. В сборника „Дидактика на историята – минало и съвремие” е обособена една глава със заглавие „Историческата география между училищното образование и обществените нагласи”. В нея са включени няколко параграфа, посветени на присъствието на историческата география в учебниците за ученици от III до XII клас /главно в учебните предмети „Човек и общество”, „История” и „Свят и личност”/, в кандидат-студентските теми по история, в краезнанието и в някои извънкласни форми на работа/учебни екскурзии, олимпиади по история и национални състезания по “Гражданско образование”/. По-голяма конкретизация на тази проблематика има в темите за войните на цар Симеон, управлението на цар Самуил, участието на България в Балканските войни /1912-1913 г./ и поречието на река Струма в училищното историческо съдържание.

В **третата тематична група** се включват работите на доц. д-р Т. Мишев, в които се изследват проблеми на **регионалната история** /на историческото краезнание/.

На първо място, тук трябва да се отбележи студията „Историческата памет на Бургас” /кн. II, с. 7-110/, в която регионалната история се разкрива чрез присъствието си в градските символи – улици, паметници и паметни плочи, обществени обекти /училища, заводи, фабрики, градски градини, площади, стадиони, болници, магазини и други/. В именуването и преименуването на градските обекти и в отношението към паметниците и паметните плочи авторът търси връзката между минало и настояще.

На второ място, регионалната история на село Сарафово /дн. квартал на Бургас/ е обогатена с три материала /кн. I, с. 251-267, 295-315, 363-407 и №10/ - за дейността на Целодневната детска градина „Ален мак” /1985-2002 г./, на читалище „Ангел Димитров” /1972-2002 г./ и на учителя Георги М. Казаков /1900-1983 г./. Общ недостатък на първите два материала е, че не са цитирани архивните материали, въз основа на които са написани – за ЦДГ са отбелязани само два листа от ф.199 и три листа от ф.574 на ОДА – Бургас, а за читалището не е посочен нито един архивен лист.

На трето място, две разработки са посветени на село Реброво /община Своге/. Едната е озаглавена: „Образование между гората и гарата – училище „Петър Берон” – 1906-1956 г.” /кн. I, с. 268-294 и №24 и №36 – мой номер на статията, неотбелязана в списъка на публикациите/, но и тук научният апарат е сведен до четири бележки – посочени са три листа от ф.543 к, четири листа от ф.741 к на ДА-София и студията на

Л. Динев „Селищната област по Искърския пролом” /без да се цитират съответните страници/. Втората разработка е на тема: „Село Реброво – ежедневието в средата на XX в.” /кн. I, с. 316-353/, но вместо ежедневието на селото се изследва „фрагментарно” /по думите на автора – Л.О./ историята на три институции в селото – читалище „Искра” /1928-1964/, потребителска кооперация „Самопомощ” /1930-1957/ и ТПК „Съединение” /1958-1967/.

В списъка на публикациите на доц. Т. Мишев е отбелязано, че заедно с Юрий Тодоров е съставител на сборниците „Празнично-юбилейната история” /С., 2012/ и „История, манипулации, обществени рефлексии”/С., 2014/.

Според справката на отдел „Библиотечно-информационно обслужване” на Университетската библиотека при СУ „Св. Климент Охридски” на името на автора са открити общо 92 броя библиографски цитирания.

В Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски” доц. д-р Тодор Мишев чете лекции по задължителните учебни дисциплини „Дидактика на историята” и „Методика на обучението по история” и по избираемите дисциплини „Терминология и понятия в обучението по история”, „Историческата география в училищното историческо образование” и „История и общество”. Освен това води занятия по хоспитиране, текуща практика и държавна педагогическа практика. Лекции по „Методика на обучението по история” чете и във филиалите на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски” в Смолян и Кърджали.

Заклучение на рецензента

Съгласих се да бъда член на журито и рецензент на трудовете на доц. д-р Тодор Мишев – единствен участник в конкурса за заемане на академичната длъжност „професор по Дидактика на историята”, без предварително да съм запознат с характера и съдържанието на неговите публикации. След като прочетох всички студии и статии, включени в двата сборника, установих, че тези сборници нямат характер на монографии, тъй като в тях са събрани 33 публикации на автора от 2005 до тази година с много разнородна проблематика. За грешките, неточностите, необоснованите претенции, недопустимите квалификации и пропуските в научния апарат в някои от тях вече бяха приведени немалко примери. Смятам, че представените за конкурса публикации не отговарят на изискванията на Закона за развитието на академичния състав в Република България и на правилника за неговото прилагане - да бъдат

„равностойни” на „публикуван монографичен труд”. Ето защо заявявам, че не мога да гласувам положително за избирането на доц. д-р Тодор Илиев Мишев за професор по Дидактика на историята в Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски”.

В края на тази по неизбежност обширна рецензия ще си позволя да препоръчам на доц. д-р Тодор Мишев да чете по-внимателно текстовете на учебниците по история, да се предпазва от пристрастия в оценките на разработките на специалистите по нова и съвременна българска история и да се откаже от употребата на някои политически и идеологически квалификации, които нямат място в съвременната историческа и педагогическа наука.

София, 6 април 2015 г.

Рецензент:

/проф. д.и.н. Любомир Огнянов/